

PESA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

PESA ULUSLARARASI
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

July 2019, Vol:5, Issue:2
e-ISSN: 2149-8385
Journal homepage: <http://dergipark.gov.tr/pesausad>

Temmuz 2019, Cilt:5, Sayı:2
ISSN: 2528-9950

<https://doi.org/10.25272/j.2149-8385.2019.5.2.07>

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN CÜLUSU Enthronement of Sultan II. Abdülhamid

Hamza Semih VURAL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı,
hamzasemihvural@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Makale Geçmişi:

Geliş: 08 Nisan 2019
Kabul: 18 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Abdülhamid'in tahta çıkışı, Hal Fetvası,
Cülus

Bu çalışmada Osmanlı padişahı V. Murad'ın tahttan indirilmesi, Padişah II. Abdülhamid'in cülusu, yani tahta çıkması incelenmiştir. Daha çok Osmanlı Devlet Arşivleri'nde bulunan belgeler ışığında, konu geleneksel ve sıra dışı yönleriyle değerlendirilip özetlenmiştir. Sultan V. Murad akıl hastalığı dolayısıyla devlet yöneticileri tarafından tahttan indirilmiş, yerine kardeşi II. Abdülhamid tahta getirilmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu zor durum, dünyadaki, Osmanlı Devleti ve İslam alemindeki değişim rüzgarları II. Abdülhamid'le ilgili yoğun bir beklenti oluşmasına neden olmuş, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışı ve ilk günleri de bu beklentileri karşılayıp karşılamaması açısından işaretler vermiştir.

© 2019 PESA Tüm hakları saklıdır

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:

Received: 08 Nisan 2019
Accepted: 18 May 2019

Keywords:

The Throne of the Abdülhamid II,
The Fatwa of Disenthronement,
Enthronement

In this study, the disenthronement of the Ottoman Sultan V Murad and the throne of Sultan Abdülhamid II were examined. In the light of the documents found in the Ottoman State Archives, II Abdülhamid's ascent to the throne was evaluated with traditional and unusual aspects. Sultan V Murad was deposed by state administrators because of his mental illness and his brother Abdülhamid II came to the throne instead. The difficult situation in the country, the winds of change in the world, in the Ottoman Empire and in the Islamic world caused an intense expectation about Abdulhamid II. Sultan II Abdülhamid's ascent to the throne and the first days of these expectations in terms of meeting the signs gave.

© 2019PESA All rights reserved

GİRİŞ

İslam itikadına göre hakimiyet Allah'a aittir ve insanı yeryüzünde kendisine halife olarak yaratmıştır (Kur'an'ı Kerim, 2/30; 38/26). "Cülus" sözcüğü Arapça bir kelimedir ve sözlükte "oturmak" anlamına gelir. Bu sözcüğün tahta geçme anlamında kullanılması oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Örneğin bazı minyatürlerde Hz. Süleyman taht üzerine oturmuş bir şekilde tasvir edilmiştir. Osmanlı Devlet geleneğinde de, cülus sözcüğü şehzadelerin tahta geçişi münasebetiyle kullanılmış; bu meyanda "cülus çıkması", "cülus terakkisi", "cülus bahşişi", "cülusiye" gibi tabirler üretilmiştir (Özcan, 1993:108-109).

Osmanlı Devleti ve toplumunda öncesi, oluş anı ve şekli; ve sonrası itibarıyla, gerek içerik açısından, gerekse oluşu açısından cülus hadisesi oldukça geniş hatta abartılı bir şekil almıştır. Öncelikle cülus tabirini ve eylemini Osmanlı'da genel olarak uygulanma şekilleri çerçevesinde kısaca tanımakta fayda vardır.

Mevcut padişahın hal'i ya da vefatı dolayısıyla boşalan Osmanlı tahtına kimin geçeceği belirlendiğinde, Sadrazam, vezirler, Kaptan Paşa, Şeyhülislam, kazaskerler, Defterdar, Nişancı, Nakibüleşraf, İstanbul Kadısı, Yeniçeri Ağası, Sekbanbaşı ve Kul Kethüdası gibi devlet erkanını çağırırdı. Bu şahıslar hep birlikte saraya giderler, Kubbealtı'nda veya Sünnet Odası'nda yeni padişahın huzura çıkmasını beklerlerdi. Hırka-i Şerif Dairesi'ne götürülen yeni sultana, burada öncelikle sadrazam ve şeyhülislam biat ederdi. Sonra da Osmanlı Devleti'nde bir gelenek haline geldiği şekilde, müneccimbaşı tarafından belirlenen "eşref-i saat"te Babüssaade önünde kurulan tahta oturtulurdu. Sonra da devletin diğer erkani biat ederdi. Daha sonra da çoğunlukla önce Nakibüleşraf, sonra da Şeyhülislam padişah ve devlet için dualar yapardı (Özcan, 1993:111).

Yeni padişahın Eyüp Sultan'a götürülerek, orada halkın da iştirakiyle, kılıç kuşanma merasiminin yapılması da Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiş törenlerdendir. Kılıç kuşanma merasiminden sonra padişahların türbeleri ziyaret edilirdi. Önceleri bütün padişahların türbelerini kapsayan bu ziyaretler, sonraları sadece Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim gibi büyük padişahların türbelerini ziyarete indirgenmiştir. Yeni padişahın cülusu İstanbul'da tellallar ve top atışlarıyla ilan edilir, ayrıca devletin her tarafına gönderilen fermanlarla bütün ahaliye duyurulurdu. Bu vesileyle şenlikler yapılır, hutbenin yeni hükümdar adına okunması, sikkenin de onun adına kestirilmesi emredilirdi (Özcan, 1993:112).

Cülusun elçiler vasıtasıyla dost ve komşu devlet hükümdarlarına bildirilmesi de genel bir adettir. Buna "cülus tebliği" denirdi. Bu arada yabancı devletlerden cülus tebriki için elçiler gelir, bunlar için de kabul törenleri düzenlenirdi. Yeni padişahın cülusu ayrıca Osmanlı Devleti'ne tabi Kırım Hanı'na, Eflak ve Boğdan voyvodalarına, Erdel Kralı'na da bildirilirdi (Özcan, 1993:112).

Önceleri yeni padişahın askerlere bir ihsanı olarak uygulanan "cülus bahşişi" Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra tarihe karışmıştır. Fakat yine de türlü cülus masrafları devam etmiştir. Örneğin bu çalışmanın mevzuu olan Sultan II. Abdülhamid'in cülus masrafı 60.000 altın olarak belgelere yansımıştır. Bu masrafları II. Abdülhamid'in şahsi servetinden karşıladığı bilinmektedir (Özcan, 1993:113).

Bu çalışmada Sultan V. Murad'ın tahttan indirilmesi ve Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla ilgili, daha önce ön plana çıkmamış arşiv belgelerine başvurulmuştur. Mezkûr arşiv belgeleri üzerinden, Sultan V. Murad'ın sağlık durumu, tahttan indirilmesinde kullanılan fıkıh kaynağı ve Sultan II. Abdülhamid'in kendisine dair beklentilerin tahta çıktıktan sonra karşılanıp karşılanmaması da görülmektedir. Kronolojik kaynaklarda dağınık bir şekilde ve kısa ifadelerle yer alan taht değişiklikleri, yakın tarihin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla ilgili verilerle özetlenmeye çalışılmıştır.

SULTAN V. MURAD'IN HAL'Lİ VE II. ABDÜLHAMİD'İN TAHTA ÇIKIŞ KARARI

Öncelikle "hal'" tabirinin anlamı ve kullanım şekli açısından kısa bir değerlendirmesi yapıldığında, sözlükte "soymak, çekip almak, çıkarmak, çözmek, tecrit etmek" anlamlarına gelen hal', İslam hukukunda "iş başındaki devlet başkanına yapılan biatı bozmak, onu görevden uzaklaştırmak" mânâsında kullanılmaktadır. Padişahın görevden alınması literatürde genelde hal' kelimesiyle, diğer devlet memurlarının görevden alınması ise "azil" kelimesiyle ifade edilmiştir (Aydın, 1993:218).

Sultan Abdülaziz'in hal'linden sonra tahta geçirilen Sultan V. Murad'ın kısa süre sonra hastalığı ortaya çıkmıştır. Hastalığı oldukça ilerleyen Sultan Murad'ın Cuma selamlıklarına bile çıkamayışı ve tahta

çıkışında tatbik edilemeyen kılıç kuşanma merasiminin sürekli olarak ertelenmesi halk arasında da olumsuz kanaatlere neden olmuştur (Küçük, 2006:184). Hatta İslam Halife'sinin akli başında olmamasından ötürü şer'an artık Cuma namazı kılmanın uygun olmadığı halk arasında konuşulmuştur (Küçük, 2006:184).

Sultan V. Murad hastalığı boyunca, şahsi doktoru Dr. Kapolyon tarafından tedavi ve takip edilmiştir. Hastalığının gün geçtikçe artması üzerine, 1876 Temmuz ayı sonlarında yine Dr. Kapolyon, Dr. Monceri, Dr. Akif Paşa ve Dr. Salih Efendi' den oluşan bir heyet tarafından tekrar muayene edilmiş ve hastalığının tedavi ihtimalinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Tedavisi mümkün olsa bile sıhhatine kavuşmasının oldukça fazla bir zaman alacağı rapor edilmiştir (Mısıroğlu, 2007:57).

Arşivde rastlanan ilginç belgelerden biri de Sultan V. Murad'ın, henüz kendisi hal' edilmeden ve Sultan II. Abdülhamid tahta çıkmadan evvel, bir kâğıda "İmam-ı Müslimin Sultan Abdülhamid'dir" ifadesini yazdığı varakadır. Belgede Sultan Murad'ın, hal' edilmeden yirmi gün önce, Edhem Efendi ismindeki görevlisini yanına çağırdığı, ondan kâğıt ve kalem istediği ve getirilen kağıdın üzerine "İmam-ı Müslimin Sultan Abdülhamid Han hazretleridir" yazdığı nakledilmektedir. Edhem Efendi bu duruma itiraz edip, Sultan'ın kendisinin, yani V. Murad'ın olduğunu söylese de, Sultan aynı ifadeye ısrar etmektedir. Belgede diğer dikkati çeken durum da Sultan V. Murad'ın genel davranış biçiminin çok dengeli ya da sağlıklı olmadığıdır. Bu davranış biçiminden ve Edhem Efendi'yle yaşadıkları diyaloglardan anlaşılmaktadır (BOA. Y.EE.0022.080).

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine kardeşi V. Murad'ın padişah olması ile veliaht durumuna gelen Şehzade Abdülhamid Efendi'nin bu kısa sürede pek çok sıkıntı ve korku yaşadığı belirtilmektedir (Çabuk, 1999:159). 5 Cemaziyevvel 1293/ 29 Mayıs 1876 tarihli bir belgede Şehzade Abdülhamid'in şahsi dairesinde arama yapıldığına dair malumat vardır. Binbaşı Halid ismindeki biri tarafından Süleyman Paşa'ya yazılan yazıdan, bu araştırmanın Süleyman Paşa'nın emriyle yapıldığını anlaşılıyor. Binbaşı Halid, Şakir Efendi ismindeki bir mülazımı tebdil-i kıyafetle Abdülhamid Efendi'nin dairesi önüne gönderdiğini ve on yedi saat "tarassudat-ı taharri" ettirdiğini, yani gözlemleyip arama yaptırdığını, Süleyman Paşa'ya bildiriyor. Gözetleme yapılan süre zarfında Şehzade Abdülhamid Efendi'nin dairesine sadece Bilal Ağa isminde birinin girip çıktığını, onun da Abdülhamid'in yanında kısa süreler durduğunu bildiriyor. Abdülhamid Efendi'nin bir başkasıyla da cariyeleriyle de temasının olmadığını ayrıntılı şekilde bildiriyor. Bu belgeden ve bildirimden Veliahd Abdülhamid'in takip ettirildiğini ve durumun en ince detayına kadar bildirildiği anlaşılıyor (BOA.Y.EE.00091). II. Abdülhamid'in cülusundan evvelki endişelerinin haklı olduğu görülmektedir.

Malumdur ki, V. Murad dönemi Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlar itibarıyla de oldukça buhranlı bir zamanıdır. Bu sıkıntılı tablo devlet erkani, aydınlar, hatta halk arasında bile sürekli eleştirilere ve tartışmalara neden oluyordu. Midhat Paşa ve arkadaşları devletin içinde bulunduğu zor şartların V. Murad'dan kaynaklandığını ve sorunların çözümünün anayasal monarşide yer aldığını düşünüyorlardı. Sonunda II. Abdülhamid'den anayasa, yani "Kanun-u Esasi"yi, ilan edeceğinin sözünü alarak Sultan V. Murad'ı tahttan indirmeye karar verdiler (Eren, 1999:232-233).

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine rağmen, Kanun-i Esasi'yi bir türlü yürürlüğe koyduramayan Midhat Paşa, arzu ettiği neticeyi elde etmek için, Abdülhamid'in tahta çıkarılması konusunda, Sadrazam Mehmed Rüştü Paşa'yı sıkıştırmaktaydı. Midhat Paşa, Sadrazam Mehmed Rüştü Paşa'yla birlikte (Özgüldür ve Serdar Özgüldür, 1994: 333) Veliahd Abdülhamid'i Kağıthane kasrında ziyaret etmiş, kendisiyle hususen Kanun-u Esasi çerçevesinde görüşmüştür. Onun padişah olduğu takdirde, meşrutî yönetimi kabul edeceğine dair bir nevi teminatını almıştı. Aynı şekilde 27 Ağustos 1876 günü de, Midhat Paşa Abdülhamid'i, Nişantaşı'nda bulunan annesinin konağında ziyaret etti. Kendisine hükümet üyelerinin teklif ettiği Kanun-i Esasi'nin bir taslağını gösterdi. Abdülhamid de, padişah olduğu takdirde, bunu kabul edeceğine bildirdi. Bu görüşmelerde Abdülhamid, parlamento sistemine dayanmayacak, meşrutî olmayan bir idareyi kabul etmeyeceğini beyan etmiştir (Çabuk, 1999:159).

V. Murad'ın cinneti yüzünden ülkeyi istediği gibi yönetmeye alışmış olduğu görülen Sadrazam Mehmed Rüştü Paşa aslında padişah değişikliği fikrine çok da yanaşmamakta idi. Nihayet Midhat Paşa'nın vekiller heyetine hitaben yaptığı bir konuşmada "Avrupa devletleri, bizi Sırbistan ile sulh yapmaya zorlayacaklar, halbuki sulh yapma yetkisi elinde olan padişahımızın şuuru yerinde değildir" demesi, saltanat değişikliği fikrini herkese kabul ettirdi. Sadrazam Mehmed Rüştü Paşa'nın da saltanat değişikliğini kabullenmesinden sonra, Sultan V. Murad, hal' edilerek Çırağan Sarayı'na gönderildi (Çabuk, 1999:159-160).

Sadrazam Rüşdü Paşa, V. Murad'ın tahttan indirilmesinden hemen önce, 25 Ağustos 1876 tarihinde, Abdülhamid'i tahta çıkarma fikrini adeta İngilizlere de teyid ettirme adına Tarabya'daki İngiliz sefaretine gitmiş, Büyükelçi Sir Henry Eliot ile konuyu görüşmüştür. Daha önce Velihaht Abdülhamid Efendi'nin kendisinin de bu konuda görüşmesi olduğu ve çiftlik komşusu olan Mr. Tomson'u İngiliz Sefareti'ne gönderdiği söylenmektedir (Mısıroğlu, 2007:64-65).

Sultan V. Murad'ın hal' fetvasında "Şerhü'l-Makasid" isimli Arapça fıkıh kitabından halifelğin liyakatine dair şartlar ve bu şartların olmaması durumunda halifenin hal'line dair hüküm kısmı alıntı yapılmıştır. Şerhü'l-Makasid'in halifelik konusuyla ilgili kısmında halifelğin şartları olan maddeler arasında, Müslüman, hür, akil baliğ ve iş yapmaya kadir olması gerektiği zikredildikten sonra, halifelik makamında bulunan kişinin bu özelliklere sahip olmaması, ya da halifenin "cünun" (deli, akli dengesi bozuk) olması durumunda "hal'inin tüm ehl-i imana elzem olduğu" söylenmiştir (BOA.Y.PRK.MŞ.00001.00002.001).

CÜLUS TÖRENLERİ

Velihaht durumuna gelene kadar Şehzade Abdülhamid Efendi'nin aslında oldukça rahat bir hayat sürdüğü bilinmektedir. Dindar bir şahıs olan Abdülhamid, dini ve ilmi şahıslarla zaman geçirmiş, borsa ve ziraat işleriyle uğraşmış ve para kazanmıştır. Tahta çıktığında şahsi servetinin 100.000 altından fazla olduğu nakledilmektedir (Küçük, 1988:216).

V. Murad'ın hal'line karar verildiği gece Abdülhamid, Damat Mahmud ve Redif Paşa tarafından Dolmabahçe sarayında muhafaza altına alınmıştır. Ertesi gün, Topkapı sarayına getirildi ve Hırka-i Saadet dairesinde, şeyhülislamın fetvası kendisine arz edildi. Cülus için tahtın Arzodası önüne kurulmasını isteyen Abdülhamid'in bu isteği kabul edilmedi ve merasim için Babüssaade kapısı önünde hazırlık yapıldı. 31 Ağustos 1876 Perşembe günü, devlet erkanı tarafından kendisine biat yapılmasıyla Sultan II. Abdülhamid Osmanlı tahtına çıkmış oldu (Çabuk, 1999:159-160). II. Abdülhamid'in tahta çıkışı, önceden tertip edildiği için bu haberi beklemekte olan donanmaya bildirilmiş, yapılan 101 pare top atışıyla halka duyurulmuştur (Küçük, 1988:217).

Osmanlı hükümdarlarının 34'üncüsü olan yeni Padişah, 34 yaşında iken tahta geçmiş ve bu da hoş bir rastlantı olarak görülmüştür (Aksun, 1994:205). Ayrıca Abdülhamid'in tahta çıktığı gün, bir kız çocuğu dünyaya gelmiş, dolayısıyla cülus şenliklerine, doğum şenlikleri de katılmıştır (Osmanoğlu, 2013:241). Cülusun beşinci günü de kendisinin doğum günü olduğundan hem İstanbul'da hem de taşra şehirlerinde bir hafta boyunca bayram havası yaşanmıştır (Çabuk, 1999:160).

Halkın ve devlet erkanının o dönemde umuda ihtiyacı olduğu açıktır. Zira Sultan II. Abdülhamid, devletin her açıdan problemler yaşadığı bir dönemde tahta çıkmıştır. Bu problemleri etraflıca aktarmak için uzun çalışmalar gerektirmekte olup; kısaca, hazinenin sıkıntılı durumu, ordudaki başarısızlıklar ve aksaklıklar, milliyetçilik üzerinden yapılan çalışmalar ve uluslaşma temayülleri, bunlara ilaveten büyük devletler tarafından "hasta adam" olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti'nin artık paylaşılması hesapları da dahil edilebilir (Harb, 2012:42).

Örneğin 1875 yılı mali bütçe açığının 5 milyon Osmanlı lirasına ulaştığı, devlet borçlarının faiz tutarının bile 14 milyon lira olduğu ve devletin borcunun 300 milyon lira civarında olduğu bilinmektedir (Harb, 2012:56). İçeride iki büyük savaş, çeşitli illerde ayaklanmalar, dışarıda altı hükümetin birden saldırısı ve özellikle her an savaş açmak için fırsat kollayan Rusya Hükümeti, yalnız devlet erkanı ya da İstanbul halkını değil, o anki atmosfer itibarıyla tüm İslam uluslarını huzursuz etmekte idi.

7 Eylül 1876 Perşembe günü yapılması kararlaştırılan Kılıç Alayı'nın öncesindeki günler, törenin yoğun hazırlıkları ile geçmiştir. O günlerde yaklaşan Ramazan Ayı dolayısıyla Kılıç Alayı'nın bir hafta içinde gerçekleşmiş olması, İstanbul halkına o zamana kadar az görülmüş bir şenlik ve neşe yaşatmıştır. Yapılacak olan merasimin programı, türlü vasıtalarla halka duyurulmuş, elçiliklere de bilgi verilmiştir. Halkın töreni takip edebilmesi için cadde ve sokakların etraflarındaki uygun yerlere, töreni izleyecekler için kerevetler kurdurulmuştur. Merasime alakanın oldukça fazla olduğu ve köşe bucak her yerin doldurulduğu nakledilmektedir (Mısıroğlu, 2007:70-71).

O günlerde ülke içinde ve dışındaki olumsuz haberlerden etkilenmiş olan Osmanlı ve İstanbul ahalisi, Sultan Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla umutlanmıştı. 17 Şaban 1293/ 7 Eylül 1876 Perşembe günü, İstanbul'da işleyen vapurlar, bahriyeye ait istibotlar, elçilik gemileri, çeşitli kayık ve sandallarla insanlar Eyüp'e gitmiş, yeni sultanın geçeceği yollarda yoğun bir kalabalık oluşturmuştu. Vezirler, devlet erkanı ve ulema öğle namazından önce Eyüp iskelesinde toplanmış, Sultanı beklemeye

başlamışlardı. Sultan II. Abdülhamid, Dolmabahçe Sarayı'ndan, saltanat kayığıyla, Eyüp'e doğru hareket etmişti. Saltanat kayığında karşısına Damat Mahmud Paşa'yı alan II. Abdülhamid, top atışlarıyla karşılanmış ve böylece Kılıç Alayı'nın başladığı da duyurulmuştur (Aksun, 1994:225).

Padişah ve yanındaki zatlar, Haliç'i kaplamış olan seyir kayıkları ve selama durmuş Donanma önünden geçerek Eyüp'e ulaşmışlardı. İskele kırmızı kadifelerle kaplanmış, kılıçlarıyla selama durmuş iki sıra asker kenarında sıralanmıştı. Eyüp Sultan Camii önünde devlet erkanı üniformalarıyla ihtiramla bekliyorlardı. Padişah iskeleye çıktığında bando marş çalmaya başlamış, ellerinde altın buhurdanlar bulunan Teşrifat Nazırı ve Eyüp Sultan Camii İmamı önlerinden yürüdüğü halde camiye girmişlerdir. Eyüp Sultan Camii'nde öğle namazını kıldıktan sonra, Padişah, Eyüp Sultan türbesine geçmiş ve kendisine Şeyhülislam tarafından (Özcan, 2002:409) Hazret-i Ömer'in kılıcı kuşatılmıştır. Merasim esnasında 50 adet kadar kurban kesilmiştir (Aksun, 1994:225). Bu merasimden sonra Kılıç Alayı adet olduğu şekilde kara yoluyla devam etmiştir.

Edirnekapı'ya yakın Kuyubaşı mevkiinde iki çadır kurulmuş, Kılıç Alayı, önde üniformalı askerler, onları takiben de gayet süslü eyerler ve örtülerle tezyin edilmiş on at üzerinde padişah ve devlet ricali ilerlemişlerdir. Alayda ardarda teşrifatçılar, miralaylar, mülkiye mensupları, mirlivalar, ulema, ferikler, yani generaller bulunmuştur. Padişahın üzerinde beyaz kıyafetleri bulunan Şeyhülislamın ardında durması İslam'a ve hukuka bağlılığının tezahürü olarak değerlendirilmiştir (Aksun, 1994:225-226).

Sultan II. Abdülhamid, anane gereği Fatih Sultan Mehmed'in, Dedesi II. Mahmud'un ve Babası Sultan Abdülmecid'in türbelerini ziyaret ettikten sonra, Şehzadebaşı, Beyazıt, Diyanyolu güzergahından (Özcan, 2002:410) Topkapı Sarayı'na giderek, Hırka-i Şerif odasında dua etmiş ve sonrasında Dolmabahçe Sarayı'na geçmiştir (Aksun, 1994:226).

YENİ SULTAN'IN İLK GÜNLERİ

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra İstanbul, Galata ve Eyüb kazalarıyla, Üsküdar naibine yazılan "buyruldu"da, Sultan V. Murad'ın hal' edilerek Sultan Abdülhamid'in tahta cülus ettiği ve bundan sonra hutbelerde onun adının anılması gerektiği bildirilmiştir (BOA.A.MKT.NZD.00356.00069.001).

Tahta çıkışının hemen sonrasında Sultan, Sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa ve Midhat Paşa'nın ikisini de huzuruna çağırılmış, kendilerine iltifatlarda ve tavsiyelerde bulunmuştur. Sultan, bu görüşmede, "Devletimizin halini anlamamız ve geleceğimizi iyice düzene koyabilmemiz için birleşmeye muhtacız. Birleşmek en büyük kuvvettir. Bu iş birliği bakanlardan başlamalı, tüm halkın zihinlerine kadar devam etmelidir. Devlet işleri de bu istikamette yürütülmelidir. Birlik olursa kuvvetimiz artacaktır. Umarım siz benim bu niyetimi anlayışla karşılırsınız. Bunun için işlerinizi buna göre açıkça saptamanızı emir ve tavsiye eylerim" diyerek yol işaretleri göstermiştir (Saib, 1983:12).

Yeni padişah cülusunun hemen akabinde devlet müesseselerini ziyaret etmiştir. 14 Eylül'de Osmanlı Devleti'nin Genel Kurmaylığı olan, Seraskerlik Makamını ziyaret etmiş, subaylarla beraber yemek yemiş ve onlara Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkında bir konuşma yapmıştır. Serasker Redif Paşa da, Padişah'ın bu konuşmasına karşı bir teşekkür konuşması yapmıştır. Ertesi günün akşamında, yani 15 Eylül'de, hükümet ricaliyle mabeyn mensuplarını Yıldız Sarayı'na davet ederek bir ziyafet vermiş, bu ziyafette de devletin içinde bulunduğu şartları paylaşarak hep birlikte çalışarak bütün sorunları aşacaklarını söylemiştir (Mısıroğlu, 2007:62-63).

18 Eylül'de tersaneye gitmiş, askerin karavanasından yemek yemiş, eratin gönlünü almıştır. 5 Ekim Perşembe günü de şeyhülislamlık makamını ziyaret etmiş, Ramazan ayı olduğu için Şeyhülislam ve ulema ile birlikte iftar etmiştir. Sonrasında, 9 Kasım'da, Haydarpaşa Hastanesi'ne giderek Karadağ Savaşı'nda yaralanıp tedavi için İstanbul'a getirilen askerleri ziyaret edip hatırlarını sormuş ve yaralılara hediyeler vermiştir. Keza ilk günlerde bir çok defa sadrazam ve vekiller ile camilere gitmiş, halkla birlikte namaz kılmıştır (Mısıroğlu, 2007:62-63).

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra Sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa'ya hitaben kaleme aldığı uzun bir hatt-ı hümayun vardır. Sultan, "birader-i ekrem"i Murad Han'ın saltanat ve hilafetten "ferağ ve uzlet" olmasıyla Kanun-u Osmani gereğince kendisinin tahta cülusunun vuku bulunduğunu yazmıştır (BOA. Y.EE. 00075.000065).

Bu hatt-ı hümayunda Sultan'ın Mehmed Rüşdü Paşa'nın devlet işlerine olan aşinalığı ve vükela tarafından kendisine bu görev uygun görülmesi sebebiyle, görevine devam etmesini buyurduğu görülmektedir. Aynı zamanda genel olarak vükela ve devlet memurlarının bundan sonra da tabeanın hürriyete nail olması ve adaletin sağlanması yolunda ellerinden geleni yapmaları ümit ve tavsiye

edilmiştir (BOA. Y.EE. 00075.000065). Bu uzun ve içeriği oldukça dolu hatt-ı hümayuna bakarak Sultan Abdülhamid'in memleketin ahvaline aslında fazlasıyla vakıf olduğu görülmektedir.

Sultan devletin içinde bulunduğu durumu “buhran ve iğtişâş” yani bunalım ve kargaşa olarak nitelendirmiştir. Sorunların oldukça fazla olduğu bilinmekle birlikte, bunların sebeplerinin bir noktada düğümlendiği, bunun da devletin aslında bağlı olması gerektiği kanunlar ve nizamların hakkıyla uygulanmaması olduğu dile getirilmiştir. Bir vakitten beri devletin içinde bulunduğu mülki, mali sıkıntılara temas edilmiş ve memleketin aslında elinde imkân olarak görülen zanaat, ticaret ve ziraatın gerektiği şekilde kullanılmadığı zikredilmiştir (BOA. Y.EE. 00075.000065). Bu ifadelerin arasında Sultan, “hürriyet-i şahsiyenin sağlanamaması” ifadesini sıkça kullanmıştır. Ve bunun nedenlerinin de yine kanunlara ve nizamlara uyulmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bahsedilen sıkıntıların çözülmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve bunlar için gerekli kanunların “harf be harf” uygulanması emredilmiştir. Aynı zamanda memleketin ahlak ve kabiliyetine uygun bir meclis-i umumiyenin teşkil ve tesisi de öngörülmüştür (BOA. Y.EE. 00075.000065).

Sultan II. Abdülhamid'e göre, kanunların ve nizamların hakkıyla uygulanamamasındaki nedenlerden biri de memuriyetlerin ehil olmayan kişilere verilmesi ve memurların azl ya da tayinlerinde keyfi uygulamaların yapılmasıdır. Her nevi hizmet ve memuriyet için, mesleki hususiyetleri göz önünde bulundurarak ehil kişilerin göreve getirilmesi ve icap etmedikçe bu kişilerin görevlerine son verilmesi ya da yerlerinin değiştirilmesi gibi yanlış uygulamaların olmaması gerekmektedir. Sultan bu meseleyle ilgili sabit kaidelerin olmasını, yani bu esasların kanunlarla sağlanmasını istemektedir (BOA. Y.EE. 00075.000065).

Avrupa milletlerinin maddi ve manevi yükselişi kabul edilmiş; aslında Osmanlı halkının da bu yükseliş konusunda oldukça kabiliyetli olduğu, fakat bu kabiliyetin gerekli şekilde değerlendirilemediği vurgulanmıştır. Bu konuda da vakit kaybetmeksizin, özellikle maarif, yani eğitim konusunda adımların atılması gerektiği söylenmiştir. Taşralarda mülkiye, maliye ve inzibatiye alanlarındaki sıkıntıların giderilmesi gerektiği de Sultan'ın temas ettiği meseleler arasındadır (BOA. Y.EE. 00075.000065).

Bu uzun ve içerik açısından oldukça dolu olan belgede, Sultan'ın son temas ettiği husus, Sırbistan sorunu ve muhatap devletlerle olan ilişkilere dir. II. Abdülhamid Han Sırbistan'la devam eden savaşı ve Bosna ve Karadağ bölgelerinde olan isyanları aslında “bir vatan evladının kanı olması” olarak değerlendirmiştir. İlişki içinde olunan ülkelerle de irtibatın sağlıklı şekilde devamını istemiştir (BOA. Y.EE. 00075.000065).

Bu hatt-ı hümayunun ilanından, daha doğrusu içeriğinden İstanbul'daki aydın ya da entelektüel kesimin ve gazetecilerin çok da memnun olmadıkları anlaşılıyor. Görünen o ki, Sultan'ın tahta çıktıktan sonraki ilk açıklama ve talimatlarından beklentileri daha fazladır. Tartışmaların etrafında döndüğü mesele olan “Anayasa” mevzuunda Sultan'dan daha net ifadeler ve yaptırımlar beklemişler (Saib, 1983:32), fakat beklentilerinin karşılığını görememişlerdir.

Yayınlanan bu hatt-ı hümayundan önce Midhat Paşa'nın Sultan'a başka ve daha geniş kapsamlı bir metin verdiği, fakat bu metnin II. Abdülhamid tarafından yayınlanmadığı söylenmektedir. Bu metinde özellikle kurulacak meclisin nitelikleri, özgürlük ve eşitlik yolunda atılacak adımlar, saray masraflarının düşürülmesi, saraydaki cariyelerin ve haremağalarının azad edilmesine kadar çok daha fazla programın ve yaptırımın olduğu görülmektedir (Saib, 1983:17-20). Sultan II. Abdülhamid, Midhat Paşa'nın hazırladığı bu hatt-ı hümayunu yayınlamamış, yukarıda aktarılmaya çalışılan metni yayınlamıştır.

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra, daha önce şahsi hazinesinde bulunan birçok eşyası hazine-i hümayuna nakledilmiştir. Rumi 7 Nisan 1293/ 19 Nisan 1877 tarihli belgede nakledilen eşyaların detaylı listesi mevcuttur. Bu liste içinde yeni hükümdarın giyim kuşam gibi şahsi eşyalarının yanı sıra, silah, ok ve yayların oldukça fazla olduğu göze çarpmaktadır (BOA.D.09044.0001.00).

II. Abdülhamid'in tahta çıkışından kısa bir süre sonra, Sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa görevinden istifa etti. Bu istifa II. Abdülhamid tarafından da rıza gösterilen bir istifa, yani bir nevi azl olarak değerlendirilebilir (Saydam, 2006:202). Yine de II. Abdülhamid görevinden ayrılırken kendisinden memnun olduğunu belirtmiş ve kendisine mücevher dolu bir kese hediye etmiştir (Saib, 1983:35). Mehmed Rüşdü Paşa'nın görevinden ayrılmasından sonra Sadrazamlık Makamına nihayet, II. Abdülhamid'in tahta çıkma döneminin ve ilk dönemlerinin en önemli aktörü Midhat Paşa getirilmiştir (Özgüldür ve Serdar Özgüldür, 1994: 319).

Sultan II. Abdülhamid, tahta çıkışının ertesi günü analığı Perestu Kadın'ın elini öperek, kendisine

annesizliğini bir gün bile hissettirmedeğini, nazarında öz annesinden bir farkının olmadığını, mevkiinin Valide Sultan mevkii olduğunu ve sarayda valide sultanların sahip oldukları hak ve yetkilere sahip olacağını söylemiştir. Lakin şahit olduğu Sultan Abdülaziz ve Sultan V. Murad dönemlerinde valide sultanların devlet işlerine karışmalarının hem devlet, hem de hanedan açısından hayırlı olmadığını, bu yüzden devlet işlerine müdahaleye kalkışmamasını rica etmiştir (Osmanoğlu, 2013:19-20).

Bir devlet prosedürü olarak Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışı dost ya da muhatap devletlere bildirilmiştir. Muhatap devlet başkanları da Sultan'a gönderdikleri mektuplar ve telgraflarla tahta çıkışını kutlamışlar ve türlü iyi niyet dileklerinde bulunmuşlardır.

Alman İmparatoru Sultan Abdülhamid'e gönderdiği mektupta, tarafına gönderilen tahta çıktığına dair mektubu aldığını ve bu durumdan oldukça memnun olduğunu ifade etmiştir. İmparator, Sultan II. Abdülhamid'i tahta çıktığı için tebrik etmiş ve öteden beri devam eden ilişkilerin bundan sonra da daha iyi şekilde devam edeceğini ümit ettiğini bildirmiştir (BOA. Y. PRK. NMH. 00001.00002.002).

Rus İmparatoru, gönderdiği namede Sultan'ın cülusunu bildiren mektubun kendisi tarafından memnuniyetle karşılandığını ifade etmiş, tahta çıkışıyla ilgili tebrik etmiştir. Cülusun Rusya ile Osmanlı arasında olumsuz hadiselerin olduğu bir döneme denk geldiğini, fakat geçmişteki olumsuzlukların tamiriyle iki devlet arasında sulhun sağlanabilmesinin mümkün olduğunu ve kendisinin bunu temenni ettiğini ifade etmiştir. İmparator, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının Osmanlı ahalisinin refahı ve saadeti yolunda ilerlemeye neden olacağını ifade etmiştir (BOA. Y. PRK. NMH. 00001.00003.001).

İran Şahı da Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışını bir telgraf ile kutlamıştır. İran Şahı bu telgrafnamede II. Abdülhamid'in tahta çıkışının Osmanlı tebaası için hayırlı olmasını dilemiş, Sultan'a sağlık ve afiyet açısından iyi dileklerde bulunmuştur (BOA. Y. PRK. NMH. 00001.00013.001).

Diğer padişahlar gibi Sultan Abdülhamid'in de cülus yıl dönümleri de türlü törenlerle ve halk arasındaki etkinliklerle kutlanmıştır. Cülus-u hümayunun farklı yıl dönümlerinde yapılan türlü faaliyetlerde, okul ve cami açılışları gibi, köprü, imaret temeli atma gibi etkinlikler o güne denk getirilmiş ve Cülus-u hümayuna atıf yapılmıştır. İncelenen belgeler arasında bu kutlamaların en meşhurunun ve en şaşılasının II. Abdülhamid'in yirmi beşinci cülus yıl dönümünde yapıldığı görülmüştür.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde padişahlar ekseriyetle vefat dolayısıyla tahttan ayrılmış, yerlerine gelen padişahlar da bu vesileyle tahta çıkmıştır. Sultan II. Abdülhamid bunun aksine tahta hal' ile gelmiş ve tahttan ayrılışı da 33 yıl sonra yine hal' ile olmuştur.

Sultan II. Abdülhamid'in cülusuyla, yani Osmanlı tahtına çıkışıyla ilgili meseleler, çoğunlukla Kanun-u Esasi'nin, yani Anayasanın ve Meşrutiyetin ilanı, meclisin açılması, Sultan Abdülaziz döneminin sonları ve sonrasındaki kargaşanın giderilmesi çerçevesindedir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durum II. Abdülhamid üzerindeki umudu ve mesuliyeti artırmış, tahta çıkışı da bundan ötürü hem umutla hem de yoğun bir coşkuyla karşılanmıştır.

Şüphesiz ki, yakın tarihin en önemli şahsiyetlerinden ve dönemlerinden biri olan II. Abdülhamid ve dönemi şimdiye kadar çok fazla çalışmada işlenmiş ve bundan sonra da işlenmeye devam edecektir. Sadece tahta çıkışıyla ilgili bile çok fazla malumat vardır. Bu çalışmada mezkûr olayla ilgili kısa ve net bilgiler aktarılmaya çalışıldı. Çok tartışılan bir dönem olması hasebiyle lehte ve aleyhte çok fazla beyan olan II. Abdülhamid'le ilgili sübjektif yorumlardan kaçınıldı.

KAYNAKÇA

- Aksun, Ziya Nur (1994), Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 4, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
 Aydın, Mehmed Akif (1993), "Hal", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 18, İstanbul.
 Çabuk, Vahid (1999), Kuruluştan Cumhuriyet'e Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt 9, Emre Yayınları, İstanbul.
 Eren, Güler (1999), Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
 Harb, Muhammed (2012), Sultan II. Abdülhamid, Ark Kitapları, İstanbul.
 Küçük, Cevdet (1988), "Abdülhamid II", TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 1, İstanbul.
 Küçük, Cevdet (2006), "Murad V", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, İstanbul.
 Mısıroğlu, Kadir (2007), Sultan II. Abdülhamid, Sebil Yayinevi, İstanbul.
 Osmanoğlu, Ayşe (2013), Babam Sultan Abdülhamid, Timaş Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

Özcan, Abdülkadir (1993), "Cülus", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul.

Özcan, Abdülkadir (2002), "Kılıç Alayı", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 25, Ankara.

Özgüldür, Yavuz ve Serdar Özgüldür (1994), "1876 Anayasasının Hazırlanmasında Midhat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu", Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Cilt 5, Sayı 05, ss. 311-348.

Saib, Ahmed (1983), Abdülhamid'in Saltanatının İlk Günleri, Sadeleştiren ve Yayınlayan: Ruhi TURFAN, İstanbul.

Saydam, Abdullah (2006), "Mütercim Rüşdü Paşa" TDV Dia, C.32, İstanbul.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi (2013), Kur'an-ı Kerim ve Meali, Turkuvaz Matbaacılık, İstanbul.

ARŞIV BELGELERİ

BOA. Y.EE. 0022. 080

BOA. Y. EE. 00091

BOA. Y. PRK. MŞ. 00001. 00002. 001

BOA. A. MKT. NZD. 00356. 00069. 001

BOA. Y. EE. 00075. 000065

BOA. D. 09044. 0001. 00

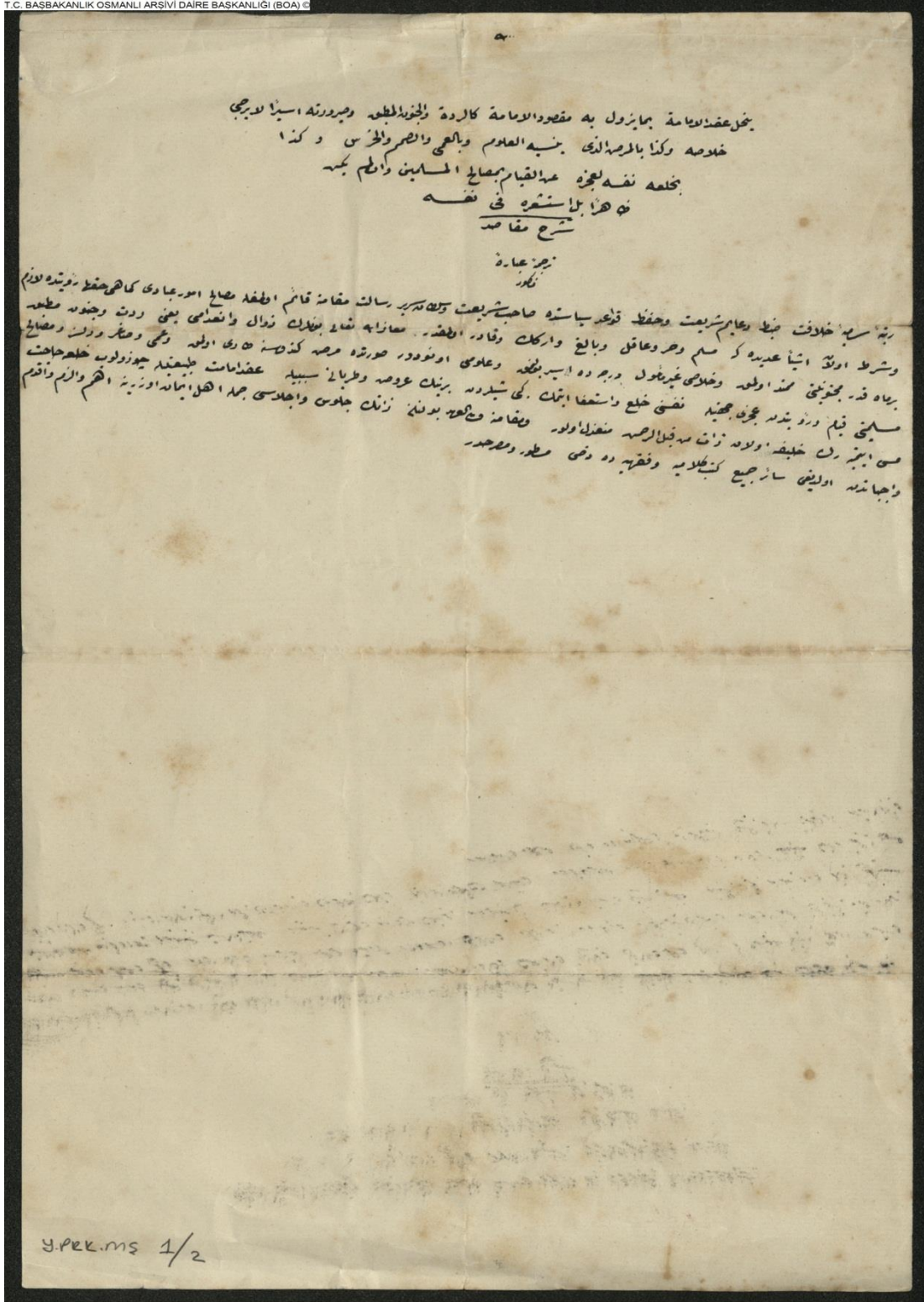
BOA. Y. PRK. NMH. 00001. 00002. 002

BOA. Y. PRK. NMH. 00001. 00003. 001

BOA. Y. PRK. NMH. 00001. 00013. 001

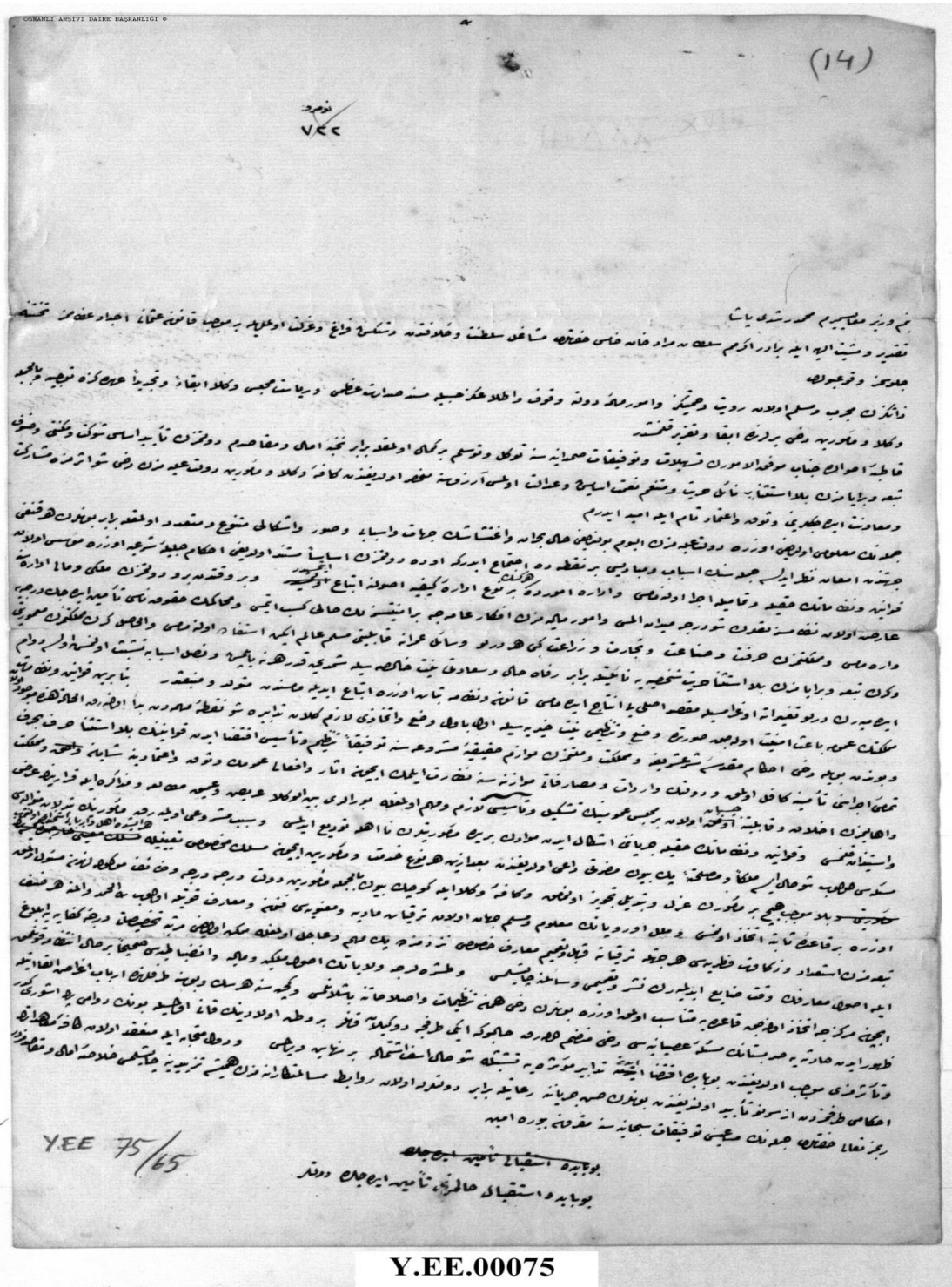

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Y.PRK.MŞ.00001.00002.001

Şerhü'l Makasid İsimli Fıkıh Kitabına Atıf Yapılarak, Sultan V. Murad'ın Hal'ine Dair Yazılan Fetva Metni

Y.EE.00075

Sultan II. Abdülhamid Han'ın Tahta Geçtikten Sonra Sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa'ya Hitaben Kalemeye Aldığı Hatt-ı Hümayun